



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Eiusdem de Cibis Iudaicis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

NOVATIANI ROMANÆ

ECCLESIAE PRESBYTERI, DE CIBIS

IYDAICIS. EPISTOLA.

NOVATIANVS PLEBI IN EVANGELIO
PERSTANTI SALVTEM.

CAP. I.



Esse mihi, fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille, & inter præcipuos beatorum referendus est, quo litteras vestras & scripta suscipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiores?) tamen non minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo similes vobis adfectu debita caritatis remittens, & ego ad vos compari voto litteras scribo. Nihil enim me, fratres sanctissimi, tantis constrictum vinculis tenet, nihil tantis curarum ac solitudinum stimulis excitat & exagitat, quam ne iacturam vobis quendam per absentiam meam putetis illatam, cui remedium conitor dare, dum elaboro vobis me presentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo, & officium debitum, & cura suscepta, & ipsa ministerij imposita persona hanc à me litterarum scribendarum exposcant necessitatem; tamen vos illam plus exaggeratis, dum me ad scribendum frequentioribus litteris prouocatis, & prouocum me licet, ad ista caritatis sollempnia magis impellitis, dum sine cessatione in Euangelio vos perstare monstratis, ex quo efficitur, ut & ego vos litteris meis non tam instruam iam eruditos, quam incitem paratos. Nam qui sincerum Euangelium & excretum ab omni peruersa labe doctrinae non tantum tenetis; verumetiam animose docetis, magistrum hominem non queritis, qui rebus ipsis vos doctores esse monstratis. Currentes igitur vos exhortor, & vigilantes excito, & aduersus spiritalia nequitiae dimicantes alloquor; & ad brachium curu vocationis in Christo tædentes impello: ut tam hæreticorum sacrilegis calumniis, quam etiã Iudæorum otiosi fabulis calcatis, & reiectis, traditionem solam Christi doctrinamque teneatis, ut condignè auctoritatem vobis eius nominis vindicare possitis. Quam verò sint peruersi Iudæi, & ob intellectu suæ legis alieni, & duabus epistolis superioribus, ut arbitror, plene ostendi; in quibus probatur, est, prorsus ignorare illos, quæ sit vera circumcisio, & quid verum sabbatum, quorum adhuc magis ac magis cæcitate reuincitur in hac epistola, in qua aliquid de cibis ipsorum breuiter differitur: hinc etenim se solos sanctos, & ceteros omnes astimant inquinatos. [Itaque in primis illud collocandum est, legem spiritalem esse: quam si spiritalem negant, utique blasphemant: si deuitantes blasphemiam, spiritalem consistunt, spiritualiter legant. Diuina enim diuine sunt recipienda, & sancta sancte, utique asserenda. Ceterum culpa grauis inuritur, si terrestris & humana sacris & spiritalibus litteris doctrina præstat, quod ut ne fiat cauendum est. Caueri autem potest, si quæ à Deo præcepta sunt sic tractentur, ne auctoritatem eius imminuant assumpta, ne dum quædam impura & non munda dicuntur, institutio illorum infamem reddiderit institutore. Videbitur enim reprobando quæ fecit opera propria damnasse, quæ quasi bona probauerat, & in utroque inconstans, quod hæretici quidem volunt videri, denotabitur: dum aut quæ non erant munda benedixit, aut quæ benedixerat, quia & munda & bona, postea reprobauit quasi non bona: quippe quia non munda: cuius consequenter enormitas perpetua manebit & controuersa, si perseverat ista Iudaica doctrina, quæ omnibus viribus amputanda est, ut dum quid enormiter ab ipsis traditur, à nobis tollatur: & operum suorum competentis dispositio & diuinæ legis congruens, & spiritalis illatio remittatur. Sed ut ab exordio rerum & vnde oportet incipiã, cibus primus hominibus solus arborum fuit factus & fructus. Nam à pomis vltum postea ad fruges contulit culpa, conditionem conscientia ipso situ corporis approbante. Nam & innocentia decerpuros alimenta ex arboribus, adhuc sibi bene conscios homines, ad superna subrexit: & commissum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ soloque deiecit. Postea etiã vltus carnis accessit, diuina gratia humanis necessitatibus competentia ciborum genera prorsus opportunis temporibus porrigente. nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus,

Ephes. 6.

Philip. 3.

CAP. II.

Rom. 7.

Gen. 1. & 9.

Gen. 1.

Gen. 3.

Gen. 9.

TERTULLIANVS
Cum Annotationibus
PAMELAI,
A. V.
16.

A & non sine labore confectus, ad emendationem scilicet, ne iterum liberet delinquere, si innocentiam impositus labor non admoneret. Et quia iam non paradisi custodiendus, sed mundus totus fuerat excolendus, robustior cibus carnis offertur, ut ad emolumenta culturae plus aliquid humanorum corporum viribus adderetur. Haec omnia gratia (ut dixi) & dispositioe diuina, ne aut minus redderetur robustior cibus, quo referti ad opera marcescerent, aut amplius tenerior, quo pro modo virium oppressi ferre non possent. Lex autem postmodum subsecuta cibos carnis cum discretionem disposuit: quaedam enim ad usum, quasi munda contribuit & concessit animalia, quaedam interdixit quasi non munda, & ipsos edentes inquinatura, & mundorum quidem hanc formam dedit, ut quae ruminatioe ruminent, & vngulas findant munda: immunda quae neutrum horum vel alterum faciant: Sic in piscibus quoque eadem munda essent, quae cooperta squamis & armata remigiis, at quae contra haec esse non munda; Alitum quoque discrimen indixit, quidque aut reprobum iudicaretur, aut mundum. Ita lex solertiam maximam faciendam animalium separationis instituit, quae in vnam benedictionis formam constitutio antiqua contraxit. Quid igitur dicemus? immundane ergo animalia? quid est enim aliud, non munda, quam quae lex a ciborum visibus separauit? Quid enim & illud quod iam diximus, ergo institutor non mundorum Deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda produxit: quod utique dicere extremae summaeque dementiae est, Deum accusare quasi instituerit immunda, & viuinae maiestati crimen inferre, quasi fecerit reproba, praesertim cum & pronuntiata sint valde bona, & quae bona ut crescerent & multiplicarentur, benedictionem ab ipso Deo sint consecuta; insuper etiam in arca Noe praeccepto creatoris ipsorum ad sobolem reseruata, ut & necessaria probarentur dum custodiuntur, & bona dum necessaria probarentur, licet ibi quoque crimen sit adiectum. Sed tamen vel tunc institutio istorum non mundorum funditus potuisset auferri, si propter inquinamentum suum debuisset aboleri. Quatenus ergo (ut Apostolo auctore monstrauimus) spiritualis lex ista spiritaliter recipienda est, ut legis ratio diuina & certa praestetur? Primum credendum est; quicquid est a Deo institutum, mundum esse, & ipsa institutionis auctoritate purgatum: neque culpandum, ne in auctorem culpa reuocetur. Deinde legem ad hoc filii Israel datam, ut per illam proficerent & redirent ad mores bonos, quos cum a patribus accepissent in Aegypto, propter consuetudinem barbarae gentis corruerant. Denique & decem sermones illi in tabulis nihil nouum docent, sed quod obliteratum fuerat, admonent: ut iustitia in illis igniua more, quasi ad flatu quodam legis sopita resalesceret: proficere autem poterant intellecto plus in hominibus vitia fugienda, quae lex damnasset etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid reicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnatur. Et in eo quod ex natura aliquid habet quasi inquinamentum notatur, plus culpabile, cum illud contra naturam in hominem conqueritur. Ergo ut homines mundarentur, pecora culpata sunt, scilicet ut & homines, qui eadem vitia haberent, aequales pecoribus aestimarentur. Quo pacto factum est, ut nec animalia damnarentur ab institutore sui culpa, & homines in pecoribus eruditi ad immaculatam institutionis suae possent redire naturam. Considerandum enim quomodo lex munda & non munda discernit: Munda, inquit, & ruminant & vngulam findunt, immunda neutrum faciunt, aut ex duobus vnum aliquid. Omnia ista vnus artifex fecit, & qui fecit ipse benedixit. Institutionem igitur mundam, vtriusque conspicio, quia & qui instituit sanctus est, & quae instituta sunt, culpam non habent, dum haec sunt quod facta sunt. crimen enim nunquam natura, sed voluntas peruersa excipere consuevit. Quid ergo est? in animalibus mores depinguntur humani & actus & voluntates. mandati si ruminent, id est, in ore semper habeant quasi cibum praeccepta diuina, vngulam findunt, si firmo gradu innocentiae, iustitiae, omnisque virtutis vitae itinera conficiant. Eorum enim quae in duas vngulas pedem diuidunt, robustus semper incessus: dum lubricum partis alterius vngulae firmamento fulcitur, & in vestigij soliditate retinetur. Sic qui neutrum faciunt, immundi sunt: quorum nec in virtutibus firmus ingressus est, nec diuinorum praecceptorum in ore vllius ruminatioe teritur cibus. nam & qui alterum faciunt, nec ipsi mundi, dum sunt ex altero debiles, nec in vtroque perfecti. Hi autem sunt aut vtrumque facientes, ut fideles qui mundi: aut alterum, ut Iudaei & haeretici qui sunt inquinati: aut neutrum, ut ethnici qui sunt consequenter immundi, ita in animalibus per legem, quasi quoddam humanae vitae speculum constitutum est, in quo imaginis sanctionum considerent, ut plus

Leui. 11. &
Deut. 14

Ibidem.

Gen. 1.
Gen. 7.

CAP. III.
Rom. 7.

Gen. 1.
Exod. 20.

Leui. 11. &
Deut. 14.

vitiosa quæque hominibus contra naturam commissa damnentur, dum etiam naturaliter in pecoribus constituta culpantur. Nam quod in piscibus squamis aspera pro mundis habentur: asperi, & hispidi, & hirti, & firmi, & grauis mores hominum probantur. Quæ autem sine his sunt, immunda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effœminati mores improbantur. Quid enim vult sibi lex cum dicit, ¹⁰ Camelum non manducabis, nisi quoniam de exemplo animalis vitam damnat eneruem & criminibus tortuosam. Aut cum suem cibo prohibet assumi, reprehendit vitique cœnosam & luteâ & gaudentem vitiorum sordibus vitam, bonum suum non in animi generositate, sed in sola carne ponentem: aut cum leporem, acculat reformatos in feminam viros. ¹¹ Quis autem multellæ corpus cibum faciat: sed furta reprehendit. Quis lacertam? sed odit vitæ incertam varietatem. Quis stellonem? sed maculos execratur prædam de aliena morte quærentes. ¹² Aut quis coruum? sed versutas execratur voluntates. Passerem quoque cum interdicit, intemperantiam coarguit: quando noctuam, odit ludifugas veritatis: quando cygnum, ceruicis altæ superbos: ¹³ quando charadriam, gastrulam nimis linguæ intemperantiam: quando vespercionem, quærentes tenebras noctis simul & erroris. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execratur, quæ in illis quidem non criminosa, quia in hoc nata sunt, in homine culpata, quia contra naturam non ex institutione, sed ex errore quæsita sunt. [¹⁴ His igitur ita se habentibus accesserunt & aliæ causæ, quibus multa à Iudæis ciborum genera tollerentur: quod vt fieret, immunda multa sunt dicta: non vt illa damnarentur, sed vt illi coercerentur seruituri vni Deo, quia ad hoc assumptos frugalitas decebat, & gulæ temperantia, quæ semper religioni deprenditur esse vicina, immò (vt ita dixerim) consanguinea potius atque cognata: sanctitati enim inimica luxuria est. Quomodo enim per illam parceret religioni, cum non parceret pudori: non recipit luxuria Dei timorem, dum præcipitantibus illam voluptatibus in solam fertur cupiditatem temeritatem: effusis enim habentis sine more admotis sumptibus quasi pabulis crescit exedens patrimonium cum pudore, aut vt torrens aliquis è montium iugis cadens non tantum opposita transcendit, sed illa ipsa in aliorum ruinam secum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiam populi, remedia sunt ista quæsita, vt quantum luxuriæ demeretur, tantum bonis moribus adderetur. Nam quid aliud merebantur, quam vt ne omnibus escarum voluptatibus vterentur, qui diuinis manna epulis vilissimos Ægyptiorum cibos præferre aui sunt, carnes iurulentas inimicorum atque dominorum ante libertatem ponentes, digni sanè quos optata seruitus saginaret, quibus malè displicuerit & melior & liber cibus. [¹⁵ Fuit ergo tempus aliquod antiquum, quo ista vmbra vel figuræ exercendæ, vt abstinendam esset à cibis, quos institutio quidem commendauerat, sed lex interdixerat. Verum iam finis legis Christus superuenit, cuncta legis obscura referans, omnia quæ sacramentorum nebulis antiquitas texerat. Magister enim venit insignis, & doctor cœlestis, & institutor consummatæ veritatis, sub quo meritò iam dicitur: Omnia munda mundis; inquinatis autem & infidelibus nihil mundum: sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Item alio loco: Quia omnis creatura Dei bona, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Rursum alibi: Spiritus manifestè dicit, quod in nouissimis diebus recedent quidam à fide, ¹⁶ attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis demoniorum, in hypocrisis mendaciloquorum cauteriatam habentium conscientiam suam, prohibentium nubere & abstinere à cibis quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt Deum. [¹⁷ Adhuc in altera parte: Omne quod in macello venit, manducate, nihil requirentes. Ex quibus constat, omnia ista suis esse benedictionibus reddita iam lege finita: nec ad solennitates ciborum esse redeundum, quas & certa imperauerat causa, & iam sustulit libertas Euangelica manumissione reuocata. Clamat Apostolus, Non est regnum Dei potus & cibus, sed iustitia & pax & gaudium. Item alio loco: Esca ventri & venter escis, Deus autem & hunc & hanc euacuabit: corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Deus ventre non colitur, nec cibis; quos Dominus dicit perire, & in secessu naturali lege purgari. Nam qui per escas Dominum colit, propè est vt Dominum habeat ventrem suum. Cibus inquam verus & sanctus & mundus est, fides recta, immaculata conscientia, & innocens anima: quisquis sic pascitur, Christo conuescit, talis epulato conuiuia est Dei, ista sunt epula: quæ angelos pascunt, ista sunt mensa: quæ martyres faciunt. Hinc est vox illa legis, ¹⁸ Non in pane tantum viuunt homo, sed in omni verbo quod

TERTULLIANUS
Com. Annotationibus
PAMELII
A. V.
16.

A quod proficitur ex ore Dei. Hinc illa Christi, Mea esca est, ut faciam voluntatem eius *Ioan. 4.*
 qui me misit, & ut consummem opus eius. Hinc: Quæritis me, non quia signa vidistis, *Ioan. 6.*
 sed quia manducastis de panibus meis, & saturati estis. Operamini autem non eam escam
 quæ perit, sed escam permanentem in vitam æternam, quam filius hominis vobis dabit.
 hunc enim patet signavit Deus. Iustitia, inquam, & continentia & reliquis Deus virtu-
 tibus colitur. Nam & Zacharias refert, Si manducetis, inquit, aut bibatis, nonne vos *Zach. 7.*
 manducatis aut bibitis: exprimens cibos aut potus, non ad Deum peruenire, sed ad ho-
 minem: nec enim carnis Deus est, ut carne placetur: nec in has voluptates attonitus,
 ut nostris gaudeat cibus. Deus sola gaudet fide nostra, sola innocentia, sola veritate,
 solis virtutibus nostris, quæ habitat non in ventre, sed in animo, quæque nobis acquirit
 diuinus timor & cælestis metus, non terrenus cibus. ¹⁹ Ex quibus congruenter inflecta-
 tus est Apostolus superstitionibus angelorum seruientes, inflatos à sensu carnis suæ, cap-
 ut Christum non tenentes, ex quo omne corpus per nexum consociatum & scabula
 charitatis membris mutuis innexum atque concretum crescit in Deum. sed illa seruan-
 tes, ne tetigeritis, neque contrectaueritis, quæ imaginem quidem videantur habere reli-
 gionis, dum corpori non paritur: nullum tamen emolumentum omnino iustitiæ, dam-
 ad elementa quibus per baptismum mortui sumus, voluntaria seruitute reuocamur. [²⁰ Sed *Coloss. 2.*
 non ex hoc statim, quia libertas ciborum concessa, luxuria permessa est: nec quia libe-
 ralius nobiscum Euangelium gessit, continentiam sustulit. Nost inquam ex hoc ventri
 procuratum est, sed ciborum forma monstrata est: ostensum est quid iuris esset, non quo
 in gurgitem cupiditatis iretur, sed quo legis ratio redderetur. Ceterum nihil ita tem-
 perantiam coercuit quàm Euangelium: nec ita constrictas quisquàm gulæ leges, quàm
 Christus; qui beatos legitur pronuntiasse, sed egenos, & felices esurientes atque sitien-
 tes; miseris diuites, quibus ad imperium ventris & gulæ seruientibus, voluptatum num-
 quam posset mater deficere, ne desinere seruitus posset; argumentum, felicitatis putan-
 tes, concupiscere quantum possint, nisi quòd & sic minus possint quàm concupiscunt. *Matth. 5.*
²¹ Nam & Lazarus in ipsa fame ipsiusque vlcibus & canibus diuitis perferens, carnifices *Luc. 6.*
 salutis ventrem & gulam coercerat exemplis. Apostolus quoque: Habentes, dicendo, *Luc. 16.*
 victum & vestitum, his contenti sumus; frugalitatis & continentia legem dabat; parum *1. Tim. 6.*
 existimans profuturum esse quod scripserat, etiam exemplum scriptorum suorum da-
 bat, subiiciens non immerito: esse omnium malorum auaritiæ radicem. Sequitur enim
 præcurrentem luxuriam; quidquid hæc per vitia consumpserit, illa per scelera restituit,
 orbe criminum recurso, ut rursum luxuria eximat, quidquid auaritia congesserat. Nec
 tamen desunt inter ista, qui quum sibi nominis Christiani vocem inderint, exempla præ-
 bebant intemperantiæ & magisteria; quorum vsque ad vitia venerunt, ut & ieiunij mati-
 tino tempore bibant; non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas &
 inanes adhuc venas infusa statim per somnum vina descenderint; minus enim qui bibunt,
 sapere videntur, si inter vina cibi permisceantur. Videas ergo tales, nouo genere adhuc
 ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes;
 C quorum quisque salutat, non oculos dat, sed propinat. Quid isti post cibum faciant,
 quos ebrius inuenit cibus? aut quales istos sol in occasu relinquit, quos iam marcidos vi-
 no oriens aspicit? sed quæ detestanda sunt, non sunt nobis exempla ducenda. Sumenda
 sunt enim ea sola, quibus animus noster melior reddatur. Et licet in Euangelio per om-
 nia ciborum redditus nobis vsus sit, tamen intelligitur redditus, sed cum lege frugalita-
 tis & continentia. Hæc enim vel maxime decent fideles, oraturos scilicet Deum, &
 acturos ei quidem gratias, ²² non diebus tantum, sed & ipsis noctibus; quod fieri non po-
 terit, si somnum grauem, & molem pectori impositam mens cibo vinoque sopita non
 valuerit excutere. [²³ Sed quod in usum ciborum vel maxime custodiendum sit; cauend-
 dum est, ne quis licentiam istam putet in tantum profusam, ut & ad immolata simulacris
 possit accedere. Quantum enim ad creaturam Dei pertineat, omnis munda est, sed cum *Matth. 15.*
 demoniis immolata fuerit, inquinata est tam diu, quam diu simulacris offeratur; quod in ox
 atque factum est, non est iam Dei, sed idoli; quæ dum in cibum sumitur, sumentem da-
 monio nutrit, non Deo, conuiuiam illum simulacro reddendo, non Christo, ut merito fa-
 ciunt & Iudæi; quorum ciborum ratione perspecta, & consilio legis considerato, & Euan-
 gelicæ gratiæ beneficio cognito, & temperantiæ rigore seruato, & simulacris immolato-

tum inquinamento repulso, regulam veritatis per omnia custodientes, Deo gratias agere debemus, per Iesum Christum filium eius Dominum nostrum, cui laus & honor & claritas in secula seculorum. Amen.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
EPISTOLAM DE CIBIS IYDAICIS.

NOVATIANSVS, &c.] Quum Auctorem huius libri Tertullianum negemus, omnino oportuit illud substituere, pro eo quod erat: Tertullianus, maxime quum ultime syllabe in idem recidant; quod factum conicio, ut cum pra vetustate MS. codicis, priores uelctionis litterae legi non possent, ex coniectura hoc scriptum fuerit. Est autem, sicut iam diximus satis, similis inscriptio libri B. Cypriani de spectaculis: Cyprianus plebi in Euangelio stanti salutem; sed quum eadem aetate uterque scripserit, non mirandum, maxime in persecutione Deciana tam dicta, in qua quum multi lapsi inuenirentur, si hoc titulo ad stantes uisi uidentur ex proposito, quos adeo hic Auctor cap. 1. in Euangelio peritare congratulatur.

CAP. I.

2. Et si mihi, fratres sanctissimi, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Epistolae argumentum, sicuti latius ex ipsis eius uerbis in Argumento nostro uidere est. Et uero quaedam etiam similia sunt initio dicti libri de spectaculis, ad sensum quod admet, sed stylo diuerso.

3. per abientiam mea, &c.] Hinc pater, sicuti ibidem adiecit, in secessu conscriptam hanc Epistolam; forsatis siquid diuinare licet, quum uis scribit Cornelius PP. Epist. ad Fab. Antioch. apud Eusebium lib. 5. hist. Eccl. c. 35. in domo se conclusum occuleret metu persecutionis. Quod quum in illo eadem reprehenderetur a Diaconis Romanis, & rogaretur, ut egressus, quantum presbytero liceret, quantumque situm esset in eius potestate, fratres in periculo constitutos iuuaret; tantum aiecit ut illos obtemperaret, ut etiam non sine stomacho discederet, se nolle amplius esse presbyterum adferens. Quo factum, ut Moyses beatus Martyr & illi & quinque alios presbyteris, qui una cum illo sese ab Ecclesia segregauissent, fideliam communionem interdixisset. Etque hoc ipsum est quod B. Patianus de eo scribit Epist. 2. ad Sympron. Nam & ideo ab Ecclesia Christi recesserat, ne illum labor confessionis urgeret. Hanc itaque primam occasionem illi fuisse schismatis, deinde & haereseos, ad mouisse sufficiat, sed quantum apparet, post scriptam hanc & similes Epistolas.

4. duabus Epistolis supericribis, &c.] De his latinis post Adnotationes huius libri.

Lib. Coll. Soc. Jesu CAP. II. Paderborn. a. 1610.

5. Itaque imprimis illud collocandum est, &c.] Titulum huius capiti imposuimus: Legem spiritalem esse; & proinde spiritualiter eam intelligendam, quae discernit inter munda & immunda animalia. Tertinet autem ad phrasin Africanam libri precedentis illud: denotat. ut. Supplemus autem cum Latino: Nam à pomis vltim poltea ad fruges. Atqui munda illa periodus: Nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus, uel desideretur

aliquid tale, ac si dicat: At prouentiores non sine labore confectus. Legentes iterum cum Gagnas: quo referri ad opera marcellerent, pro eo quod Lugd. editi: referre.

6. ut quae ruminacione ruminent, &c.] Sic translulit tum hic, tum cap. sequ. quod Graecè est apud 1. xx. Leuit. 11. & Deuter. 14. ὅτι ἀναγινώσκουσιν, quod uerit Latine illorum Interpres: & reduci ruminacionem. Quum autem addit: immunda quae neutrum horum vel alterum faciant; intelligi de ruminantibus, sed vngulas non findentibus. Etiam paraphrasticus translulit ordine transposito illud: quae cooperta squamis & armata remigiis, pro eo quod duntaxat est Graecè, Hebraicè & Latine: quibus sunt ale (quas remigia uocat, eo quod illis tanquam remi uentur ad uolandum) & squamæ; quod postremum duntaxat legit ca. sequ. Atque supplemus cum Latino: Quid est enim aliud, non munda, quam quae Lex à ciborum vltibus separauit?

7. licet ibi quoque sit crimen adiectum, &c.] Nouè accipit crimen, ac si dicat: licet etiam ibi quaedam animalia criminata sint; tanquam immunda, ut ipse quum Gen. 7. inter munda & immunda distinguit animalia.

CAP. III.

8. Quatenus ergo, &c.] Inscriptionem huius capiti fecimus: Quo ut homines mundarentur, peccata culpata sint, & in animalibus mores depingantur humani, & actus, & voluntates. Multa autem huius capiti transscripsit Hrabanus noster in xiii. cap. Deuter. ex quo proinde patet, iam olim in manus Doctorum uersatam fuisse hanc Epistolam. Imprimis uero illud: Primò credendum est, quidquid est à Deo institutum, mundum esse, & ipsa institutionis auctoritate purgatum. Legimus autem & supplemus cum Latino, omiſsa uoce: quos, secundo loco superflua: quos quum à Patribus accepisset in Aegypto, propter consuetudinem, &c.

9. Quid ergo est, &c.] Etiam istud cum illo quod praecedit: Ergo ut homines mundarentur, & c. transscripsit Hrabanus, uerbis tamen transpositis, ex quo tam ex exc. quam MS. castigamus: & voluntates, pro uoluptates, omiſsa uoce quaedam, non satis apta. Vbi plus habet quam Auctor de uingulam diuidentibus, quia duo Testamenta Legis & Euangeliorum credentes, se firmo gressu innocencia iustitiaeque statunt.

10. Camelum non manducabitis, &c.] Sic proferus restitimus, pro: manducabis, quia illud legitur plurali numero Leuit. 11. & Deuter. 14. Atque etiam longè diuersam expositionem adfert ubi supra, ordine uerborum Moysi probe seruato, Hrabanus: cameli, sulci, & leporis.

11. Quis autem mustela, &c.] De mustela, lacte-

TERTULLIANVS
Cum Annotationibus
PAMELII

A. V.
16.

ta, & talpa, quae immunda declarantur ex reptilibus, *Leuit. 11. nihil adnotauit Erabanus, quod mirum.*

12. Aut quis coruum, &c.] De corvo, noctua cygno, charadrio, & vespertione, utrobique legitur, quod immunda iudicata sint inter animi generas; at pascetis nulla ibi mentio, neque etiam apud Erabanum. Verum tamen in eo hallucinatus videtur Auctor, quod quodam passerem verterit, quem alij omnes: struthionem, eo quod utrumque vox Graeca significet, sed auctorem mundam fuisse existimatum passerem, vel inde patet, quod in sacrificiis offerri praecipiantur passeris duo in emundatione Leprosi, *Leuit. 13.*

13. quando charadrium, &c.] Pro charadrium, hodie Graecè est apud *LXX. χαλαρόν*, non rectè; *χαλαρόν* enim *χαλαρόν* auicula est, de qua Proverbum legitur: charadrium imitans, ex numero voracium. Maxime quum idem Erabanus lib. 7. c. 6. de Reum & verborum signis, de vniuerso, etiam charadrium appelleret, sic scribens: Ibis & porphyron, & quem *LXX.* nominant pellicanus, & cygnus, & herodius, & charadrius, longo esse collo, trahereque cibum ex altitudine terrae atque aquarum, dicuntur.

CAP. III.

14. His igitur ita se habentibus, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Multa à Iudæis ciborum genera sublata, ad coercendam populi intemperantiam. De Proverbio autem: effusus habentis, vide nostra Prolegomena. Legimus verò profusus cum Latino: ante libertatem ponentes, pro post, quia praecedit: praefere; & saginaret, pro: signaret.

CAP. V.

15. Fucriit ergo tempus aliquod, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: In noua Lege omnia esse munda mundis iuxta Apostolum, & cibum sanctum esse fidem rectam ac immaculatam conscientiam. Castigamus autem mox cum Latino: quae sacramentorum nebulis antiquitas texerat, pro: nobilis.

16. adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis demoniorum, &c.] Vel hinc confirmatur eiusdem Auctoris esse Epistolam cum L. de Trinitate praeced. cap. 29. quia etiam ibi sic legitur iuxta Graeca exemplaria 1. Timoth. 4. praeterquam quod hic legitur ad institutum plura quam ibi, verrens, quod mirum est: & his qui cognouerunt Deum, ubi alij omnes habent: veritatem.

17. Omne quod in macello venit, &c.] Differt à vulgato Latino Interprete, quod transferat 1. Cor. 10. nihil requirentes, & B. Ambros. disquirentes, pro eo quod ille interrogantes. Cum quo e contrario legit 1. Cor. 6.

Esca ventri & uenter escis, Deus autem & hunc & hanc, &c. Atqui iterum legimus cum Gagneo: quisquis sic pascitur, pro: paciscitur.

18. Non in pane tantum uiuit homo, &c.] Quum Graecè sit *Matth. 4.* & *Hebraicè Deus. 8.* uiuet, in illo iterum cum vulgato Interprete conuenit, differens ab omnibus, quod legat *Ioan. 6.* sed quia manducaftis de panibus meis.

19. Ex quibus congruenter infectatus est Apostolus superstitionibus angelorum seruientes, &c.] Etiam hinc constat neque Tertulliani esse hanc Epistolam, qui digne aliter vertit haec uerba Apostoli, *1. Cor. 2.* supra *Tom. 3.* lib. de Resurr. carn. cap. 23. & lib. 5. aduers. Marc. cap. 19. neque B. Cypriani, qui pro eo quod hic legitur, sed illa seruantes, legat: Vana sectamini, idque *1. 3.* Testim. ad Quirin. cap. 11. Quamquam inter ipsos Auctores magis sensum exprimens quam uerba, neque cum vulgato Interprete Latino, neque cum Graecis exemplaribus aliisque consentiat.

CAP. VI.

20. Sed non ex hoc statim, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Ex eo quod ciborum luxuria permilla est, non tolli eorum continentiam, aut ieiunia. Locus autem est insignis aduersus hodiernos haereticos, qui ex scripturis cap. praeced. citant: nituntur conuellere ieiunia, & in eis quorundam ciborum abstinentiam.

21. Nam & Lazarus, &c.] Locus corruptus, cui sine ope MS. codicis mederi non licet, idque siue cum Gelenio legas: in ipsa fame, ipsique ulceribus & canibus diuitis perferens; siue cum Gagneo: & carnibus diuitis praefereus. Legimus autem iterum cum Gagneo: quidquid haec (nempe luxuria) consumpserit, pro: contemserit, & cum Latino: ieiunij matutino tempore, pro: ieiunij matutini; denique cum eodem: si inter uina cibi permisceantur, pro: si intestina cum cibis permisceantur.

22. Non diebus tantum, sed & ipsis noctibus, &c.] Pertinet hoc ad ritum Ecclesiae antiquiss. de antelucanis coetibus, de quibus supra latius *Tom. 1.* Apolog. ca. 39.

CAP. VII.

23. Sed, quod in usum ciborum, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quod cauendum ne quis licentiam ciborum etiam ad immolata idolis transferat. Adludit autem ad illud 1. Cor. 8. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolo thutum manducant, & conscientia ipsorum quum sit infirma, inquinatur; & illud 1. Cor. 10. Sed quae immolant gentes, demoniis immolant; nolite uos seruos fieri demoniorum.